

Regéczi Ildikó

A.P. Csehov művészete a kulturális dialógus terében

*Az Egy ismeretlen elbeszélése, a Honi fészekben, A pöszmétebokor, a Tündérke,
A kutyás hölgy; a Sirály és a Három nővér történeti poétikai kontextusban*

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Debrecen, 2022

I. fejezet. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A csehoviádában az elmúlt évtizedekben élénk érdeklődést kiváltott témakört megjelölve, az értekezés az orosz és a magyar kultúra olyan metszéspontjait emeli vizsgálat tárgyává, amelyekben A.P. Csehov prózai és drámai öröksége központi szerepet játszik. Az író műveinek egyes *kapcsolódásait* elemezve elsődlegesen azon érintkezések felé irányul a figyelmem, amelyek alapvetően az *intertextualitás* keretében realizálódnak. Csehov művészetete tehát mint centrum van jelen a munkában, amelyben egyrészt az orosz irodalmi hagyománnyal kapcsolatba lépő Csehov-szövegek interpretációja; másrészt a csehovi életműből kiinduló produktív recepció vizsgálata képezi a dolgozat témáját. A választott téma által Csehov szövegei egy olyan időkontinuumban jelennek meg, amelyet mind a retrospekció, mind az anticipáció vektoraival jellemezhető olvasási stratégia inspirál. A kettős olvasási irány tapasztalatainak összefoglalására, szintézis erejű megfogalmazására vállalkozom. A dolgozat felépítésében voltaképpen a befogadói folyamatot tükröztető szövegháló dinamikus képéből indulok ki, hogy aztán a pretextus és poszttextus viszonyait az idő függvényében rendezve, azaz az értelmező eljárás során újrastrukturálva, a történeti kronológia leképezésére alkalmas leírássá formáljam. Vagyis egy olyan struktúrát kívánok létrehozni, amely kapcsolatban áll az olvasási folyamat során megképződő intertextuális térrel. Véleményem szerint a csehovi poétikának az intertextualitás eljárásmódjában megragadható viszonya a számára is a múlt részét képező irodalmi tradícióhoz, valamint a csehovi poétikához kapcsolódó későbbi irodalmi szövegek elemzési kísérlete olyan meglátások felé vezet, amelyek az orosz író szövegei irodalomtörténeti helyének és specifikumának árnyaltabb meghatározását teszik lehetővé.

Munkámban nem a szűk értelemben vett intertextus jelenlétét kutatom, hanem elsődlegesen olyan téma- és motívum-azonosságokat, illetve ezek funkcióváltáson alapuló új értelemmel telítődését, amelyek kapcsolatot létesítenek a Csehov-mű és valamely más – korábbi vagy későbbi – szöveg között. Az intertextualitásnak ez a tágabban értett, elsősorban nem szövegszintű utalásokban megfogható, hanem például tematikus, motivikus egyezésen vagy alakpárhuzamon alapuló megközelítése a funkció-történeti értékelésben, a befogadási sajátosságok feltárásában, ezáltal a történeti szempont érvényesülésében fontos szerepet játszhat (l. H.R. Jauss, Kulcsár-Szabó Z.). Egy újraértelmezett történetiség felfogás nyomdokaiba kívánok lépni, amelynek mintaszerű módszertani példáját Kroó Katalin történeti intertextualitással foglalkozó szakmunkái adják (*Klasszikus modernség. Egy Turgenyev-regény paradoxonjai, Интертекстуальная поэтика романа И.С. Тургенева «Рудин», Irodalmi szövegfoltonosság. A közvetítő alakzatok poétikája Dosztojevskij alkotásaiban*). Kroó Katalin vizsgálati módszere szerint az interpretáció középpontjában álló szövegben jelen lévő (jelenbelivé is lévő) régebbi írások emléknymait kifürkészve kerül sor a történeti dimenzió életbe léptetésére. A történeti poétikai elemzés így a szépirodalmi műben feltáruló „irodalmi sorok”, azaz az alakmegformálásban, a műfajban, a műnemben vagy a stílusban érvényesülő irodalomtörténeti paradigmák leírását teszi lehetővé.

A jelen dolgozat mindazonáltal nem egy szöveg strukturális szervezettségét „tördeli szét”, majd fűzi olyan egységgé, amely a lényeges jelentésalakzatok formálódását követhetővé, a művészi gondolatvilág alakulását átláthatóvá teszi, hanem a határai kijelölésekor több szövegre irányítva a figyelmét, e szövegeknek kevésbé komplex, de egy irányba mutató intertextuális relációit kívánja elemezni. Az „egy irány” kiragadása tehát a csehovi poétikára fókuszáló, annak az irodalmi sor egy-egy elemével kiépülő kapcsolatát elemző attitűd következménye. Az egy irányba mutató intertextusok szelekciója azonban nem jelenti azt, hogy az értelmező az egyes jelentésegységek sokoldalúságának a felmutatásától elzárkózik. Pusztán a koncentráció más relációban érvényesül. A monográfia az egy szöveg – több intertextus paradigmája helyett az egy szövegben rejlő egy (vizsgált) intertextus (mivel

azonos szerzőhöz tartozó kiindulási szövegről beszélünk, így is fogalmazhatunk: egy szövegvilágba fogalmazódó intertextusok), illetve a több referens – egy referált szöveg(világ)¹ felépítését követi. Ebben a szisztémában a Csehov-mű tehát hol referensnek, hol referált szövegnek mutatkozik, de mindvégig az intertextuális értelmező eljárás középpontjában helyezkedik el.

A munka egyrészt a Csehov-életműnek az azt megelőző, illetve a számára kortárs irodalomnak minősülő drámai és prózai szövegvilág egy meghatározott részéhez fűződő dialogikus kapcsolatát; másrészt a csehovi szövegvilág későbbi, magát a megidézett szöveg befogadását is befolyásoló továbbélését követi nyomon. Az egyes Csehov-szövegek kánont újrarajzoló szerepe és immár kánonbeli helyzetükben akár polemikus reflexió tárgyaként való szemlélése együttesen rajzolják ki tehát az önmagában is nyitott, de a jövő perspektívájában is kreatív produktivitást eredményező – Umberto Eco fogalmával élve – mozgó mű képét.

Umberto Eco, a nyitott mű poétikájáról szólva, egy olyan kortárs hangszeres mű példájával indítja gondolatmenetét, amelyben az előadó teljesebb szabadságot élvezve, a kompozíciós formán, a hangjegyek időtartamán vagy akár a hangjegycsoportok sorrendjén is változtathat. A disszertációban szereplő, a kortárs átírásokat interpretáló tanulmányok felidézhetik azt a lehetőséget is, hogy a Csehov-műveket olyan „hangjegycsoportokként” fogjuk fel, amelyből különböző kombinatorikus struktúrák jönnek létre, az interpretátor (hiszen egy átírást is meg kell hogy előzze az értelemadás folyamata) pedig maga dönti el, hogy milyen értéket ad ezen „hangjegyeknek”. Olyan lehetőségmezőben helyezkedik el tehát a dolgozat további része, amely a strukturális polifónia érzékeltetésére is alkalmasnak tetszik azáltal, hogy a 19. század második fele és a 20. századvég kontextusában egybekapcsolódó csehovi szövegteret teszi vizsgálat tárgyává.

A mozgásirány térbeli aspektusa kapcsán ki kell emelni, hogy nem kizárólag orosz–orosz relációban gondolkodom a csehovi intertextus működéséről, hanem a Csehov műveihez kapcsolódás egyes magyar irodalmi példáit is vizsgálom – két különböző korszakra vetítve, a 20. századelő és a 20. század utolsó évtizedeinek aspektusában. A térbeli és az időbeli „ugrást” azonban minden esetben a Csehov-szöveg mozgásiránya motiválja, és szándékom szerint – M.M. Bahtyin kijelentéséhez visszanyúlva – az irodalom létének dialektikája, a csehovi szövegvilág dialógushelyzeteinek a közelebbi vizsgálata vezeti a disszertáció gondolatmenetét. Julia Kristeva a bahtyini dialógus gondolatkeretét az irodalom szférájára „szűkítve”, a szó a szöveg terében funkcionálása kapcsán úgy fogalmaz, hogy a *vertikumot* a szó más irodalmi szövegekhez való viszonya hozza létre. Az olyan struktúrát, ahol minden szöveg mint „idézetekből felépített mozaik, egy másik szöveg abszorpciója és átalakítása” jelenik meg, nevezi Kristeva intertextualitásnak. A dolgozatban az interpretáció tárgyául választott szövegek közötti kapcsolatok megteremtik a Csehov-művek *vertikális kontextusát*, amely által a művek jelentéstartalmának a többrétegűsége tárul fel.

II. fejezet. Az elvégzett vizsgálatok rövid leírása, a feldolgozás módszerei

A disszertációban szereplő interpretációk egybekapcsolásának elve magára a szerzőre, Csehovra vonatkozatható, amely alapelvből következően az intertextualitás a legkülönfélébb kategóriáknak feleltethető meg, megvalósulását pedig különböző műfajokban szemlélem. A dolgozat első részében az intertextuális kapcsolódásnak egy tág, a motívumtörténet illetve az intertextuális szereplőkapcsolat felé irányuló vizsgálatára kerül sor, de a dolgozat második, nagyobb egységében is többféle szövegek közötti kapcsolódásra látható példa, úgy mint a paratextuális jelzésben realizálódó szövegek közöttiség vagy a szorosabb intertextualitás eseteire.

¹ L. ennek példaként a szerkesztésben megjelent Csehov-sorozat eddigi köteteit: *Közelítések – Közvetítések. A. P. Csehov.* Debrecen, Didakt, 2011; *Csehov-újraírások.* Debrecen, Didakt, 2016.; *Kultúrák és médiumok párbeszéde. A. P. Csehov.* Debrecen, DE Egyetemi Kiadó – Didakt Kiadó, 2021.

A dolgozat első részében a dolgozat elméleti keretének a meghatározása és a téma szakirodalmi előzményeinek a felvázolása történik. Az ezt követő részben („*A csehovi poétika és az irodalmi folyam*”) Csehov műveinek és a korábbi vagy számára kortárs irodalomnak, illetve a kultúra tágabb körének a kapcsolatát állítom előtérbe. A konkrét példák felvezetése előtt rövid áttekintést adom a Csehov műveiben szereplő intertextusok értelmezhetőségi irányainak, a csehovi poétika formálódását követő, az intertextuális kapcsolatok milyenségében, funkcionális különbözőségében is realizálódó átalakulási folyamatnak. Az általános képet követő első elemző fejezet az intertextuális szereplőkapcsolatra, Csehov *Sirály* (*Чайка*, 1896) című műve Nyinájának a pretextusként kínálkozó, A.Ny. Osztrovszkij *Tehetségek és tisztelők* (*Таланты и поклонники*, 1881) című darabjának hőisével, Nyeginával való összefonódására koncentrálok, vagyis az utódszövegben megfigyelhető, transzformáció útján történő alakmegtestesüléssel foglalkozik.

A következő fejezetben Csehov és I.Sz. Turgenyev a térmetaforák szintjén megvalósuló dialogicitásáról szólok, a *Honi fészekben* (*В родном углу*, 1897) című Csehov-elbeszélésben felmerülő kép, a *nemesi fészek* Turgenyev nevéhez kötődő alakváltozatát vizsgálom közelebbről. Az elbeszélés interpretációja során egy másik térfiguráció, a *szakadék* képéhez társuló jelentéseket is felidézem, ezeket az olvasói tudatban Turgenyev és Goncsarov poétikáját is asszociálom, vertikális törést szimbolizáló alakzatok szövegbeli működési mechanizmusából kiindulóan is tárgyalom.

A *szakadék* szimbolikájának a témáját a disszertáció ezt követő része is érinti, amennyiben V.M. Garsin *Történet* (*Историческое*, 1878) című elbeszélésében ezen motívum a *határhelyzet* metaforikus rajzában játszott szerepét reprezentálja. Garsin említett elbeszélését az *öngyilkosság* motívuma, a *szenvedő hős* alakja, a világnézeti megrendülés, a *talajvesztés* helyzeteinek művészi ábrázolása Csehov *Egy ismeretlen elbeszélése* (*Рассказ неизвестного человека*, 1887, 1893) című művéhez köti. Az adott fejezet érintőlegesen foglalkozik az alkotók közti biografikus kapcsolat jelenségével, majd – immár elsődlegesen – az irodalmi szövegben realizálódó kapcsolódással.

A Csehov és az egzisztenciabölcselet érintkezési pontjait vizsgáló következő fejezet egyfajta átvezető elemként képezi részét a dolgozatnak, amelyben azt kívánom alátámasztani, hogy Csehov műveinek a korban aktuálisnak számító filozófiai gondolatok iránti nyitottsága is magyarázza a próza- és drámatörténet 20. század eleji új írásművészetéhez való jelentős hozzájárulását. A témához részben hatástörténeti oldalról közeledem, arra a kérdésre keresve a választ, hogy Csehov mennyiben ismeri a korai egzisztenciabölcselet olyan meghatározó gondolkodóinak a munkáit, mint Kierkegaard vagy Nietzsche; részben az egzisztenciabölcselet kritikai reflexióját tárgyalva tűzve követem, hogy Sesztov miként olvassa Csehovot, olvasatában, vagyis a kritikai intertextualitás keretében mely csehovi témák és írásművészeti sajátosságok vonják magára a bölcselet figyelmét. Harmadrészt a Csehov-művekben az egzisztencialista filozófiai diskurzus jelen lévő elemeinek szövegbeli működése válik fontossá számomra, hogy a csehovi poétika új – a modernizmussal is kapcsolatba kerülő – vonásait feltérképezem. Így kerül ismét a figyelem középpontjába az *egyéni szenvedés* rajza, a *talajvesztés* tapasztalata és az *öngyilkosság* Garsin poétikája kapcsán érintett motívuma.

Az értekezés harmadik tartalmi egysége egyes Csehov-továbbírásként értelmezhető 20–21. századi magyar és orosz szövegekben fedezi fel a csehovi *nyomot*, amely az interpretáció alapjául szolgál. E helyütt megkerülhetetlennek tartottam, hogy az átadás-átvétel az irodalomtörténeti folyamatban játszott szerepéről, valamint ehhez kapcsolódóan a hatás jelenségéről, hatás és intertextualitás fogalmi differenciáiról, valamint a komparatistikai és az intertextuális vizsgálat módszertanát mérlegelő elemző előtt álló alternatívákról szóljak. A kérdés taglalása azért különös fontosságú a disszertáció adott pontján, mert Kosztolányi Dezső az ezt követő interpretáció témájául szolgáló *Erzsébet* (1929) című novellája Csehov

Tündérke (Душечка, 1899) című elbeszélésével kapcsolatosan a szövegbelsőből feltáruló dialogicitás elvét leginkább a mai olvasó számára képviselheti. A Kosztolányi-kortárs magyar publikum befogadási folyamatának a Csehov-szövegre történő ráismerés minden bizonnyal nem képezte részét. Mindazonáltal filológiai megközelítést igénylő izgalmas kérdés, hogy a csehovi életművet jól ismerő magyar íróknak a csehovi szövegre reflektálása mennyiben tekinthető tudatos alkotói gesztus eredményének.

Részben a Garsin-kapcsolódást vizsgáló fejezetben szereplő *Egy ismeretlen elbeszélése* interpretációjában érintett tematika „folytatódik” Csehov magyar irodalmi párhuzamának a kibontása során. A fejezetben Kosztolányi Dezső novellájának Csehov elbeszélésével kapcsolatba kerülő rétege, a főszereplő alakja és az egyaránt ekvivalencia-sorként modellált élettörténetek ábrázolása áll az interpretáció előterében, de olvasatom a befogadói térbe kerülő egyéb szövegekre is utal. Mint például a már említett *Egy ismeretlen elbeszélése*, amelynek – az író feljegyzései alapján – a keletkezése időszakában fogalmazódik a *Tündérke*. A két mű központi nőalakjai közötti megfeleltethetőség, a *korlátozott* (ugyanazon szerző szövegei közötti) *intertextualitás* jelenségének érintése mellett mindazonáltal elsődlegesen a magyar irodalmi kontextusban újrafogalmazódó problematika, a kompenzációra szoruló, saját belső lényeggel nem rendelkező nőalak rajza, ennek orosz és magyar variánsa képezi a voltaképpeni témát.

A csehovi újraírások gazdag tárháza az elmúlt időszakban néhány rendszerezési kísérletet is eredményezett. Ezen kísérleteknek a problematikus aspektusára is tekintettel kívántam behatárolni azt az irányt, amelyet a dolgozatban szereplő Pjecuh-, illetve Petruszovszkaja-újraírások testesítenek meg a kortárs orosz irodalomban. Külön kitérek a misztifikáció, a szerepvers egy sajátos variánsaként érthető *oroszvers* kérdésére. A misztifikáció, véleményem szerint, az intertextuális kapcsolódás egyik legintenzívebb formája, az intertextualitással foglalkozó kutatások, az ismereteim szerint, mégis keveset foglalkoztak e jelenséggel. Az egyes interpretációkat megelőzően rámutatok a szövegek közöttiség ezen formájának jelentőségére, magyar irodalmi kontextusban a misztifikációnak az orosz irodalmi folyamba való csatlakozásban játszott kiemelkedő szerepére.

Az egyes Csehov-alakok *zártága*, korlátok közé szorított élete gyakori szüzséképző elem Csehov poétikájában. A *Tündérke* kapcsán tárgyalt kérdéskör továbbfejlődik az író kis trilógiájának részét képező, *A pöszmétebokor* (Крыжовник, 1898) című elbeszélésnek és a mű V.A. Pjecuh általi újraírásának (Крыжовник [„A pöszmétebokor”], 2002) vizsgálata során. Ezt követően a csehovi szöveget „modellnek” tekintő (V.B. Katajev) L.Sz. Petruszovszkaja *Három lány kéken* (Три девушки в голубом, 1980, 1991) című drámájáról szóló olvasatomban a *zárt tér, a 20. századi dácsa* a kortárs író megformálásában „kommunalkát” idéző világa az egyik vezérmotívum.

A Csehov-mű produktivitást generáló nyitott karaktere – mint a Kosztolányi-novellaelemzés is bizonyítani kívánja – magyar kulturális kontextusban is figyelmet érdemel. A dolgozat további fejezetei ezt a kérdéskört járják körül a kortárs erdélyi líra csehovi intertextusait kutatva. A fejezet, a téma a mai irodalomtudományban képviselt kurrens jellege miatt, kitekintést is tartalmaz, részben az *oroszvers* mint műfaji alakváltozat irányában, részben ezen lírai formáció és az intertextuális dialógusba hívott orosz lírikusok nemzedékének kapcsolódása felé. Az „oroszos” szerzői maszk és a lírai én arcaként érthető szerep felvétele egyben az orosz kultúra motívumainak, szüzséinek, fiktív alakjainak aktivizálódását is jelenti. A disszertáció aspektusában ebből a magyar irodalmi szegmensből a Csehov-alakok és motívumok „új élete” válik fontossá, ezért három erdélyi magyar költő Csehov-műveket interakcióba hívó líraszövegeivel külön foglalkozom: Király László Nyezvanov-ciklusának *Emlékek háza. Csehov* (1995) című versét; Kovács András Ferenc *Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka* (2010) című kötete szerzői álarcként funkcionáló

Csehov-alakmását és Lászlóffy Csaba a *Sirály* központi szereplői, Trepljov és Trigorin monológjaiként tekinthető ikerverseit – *Trepljov technikai trükköktől mentes monológja; Trigorin az írás rögeszméjéről* (2012) – elemzi a dolgozat.

Természetesen a viszonylag tág témakijelölés lehetővé tette volna olyan utak megnyitását is, mint például a magyar színpadi interpretációk történeti és elemző megközelítése. Noha ebben az irányban magam is kutatásokat folytattam az elmúlt években, a dolgozat kereteit mégsem kívántam túlságosan „szétfeszíteni”, és a színháztudományi, illetve színháztörténeti diskurzus felé tágítani. Terjedelmi okok miatt meg kellett elégednem a téma – mint a dolgozatban szereplő részletes áttekintés is mutatja – korántsem előzmény nélküli megközelítési kísérletével.

III. fejezet. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

Csehov próza- és drámapoétikájának az irodalmi folyamban szemlélése nyilvánvalóvá teszi kivételes nyitottságát a múlt öröksége és a jövő dimenziója felé. A múlt irodalmából felhasznált és átértelmezett elemek köréből a dolgozat első részében egyes alakmegtestesüléseken és központi motívumokon keresztül szerveződő *irodalmi sorok, illetve ezen sorok egyes láncszemei* megmutatására vállalkoztam, azzal a céllal, hogy Csehov a dramaturgia és kisépika terén alkalmazott újításainak az irodalomtörténeti hagyományban gyökerező voltát, ugyanakkor specifikumát, az újfajta művészi hatásmechanizmus érdekében véghezvitt transzformálódását nyomon kövessem. Eredményeim az egyes fejezetekre vetítve a következők:

- Csehov *Sirály* című drámájának Osztrovszkij *Tehetségek és tisztelők* című művével való interakciója vizsgálata során arra a drámatörténeti fordulóra nyílt rálátásom, amely a modern értelemben vett orosz színház megteremtője, A.Ny. Osztrovszkij majd e drámafelfogást pár évtizeden belül újjáalakító A.P. Csehov drámapoétikája között feszül. Osztrovszkij termékeny alkotói periódusa a század közepétől a 80-as évek közepéig tart (utolsó darabja 1886-ban született); Csehov ugyanebben az évtizedben kezdi a pályáját, a 80-as évektől ír színműveket, a drámatörténeti szempontból legjelentősebbnek tartott négy „nagy drámája” pedig a 90-es években ill. a 20. század első éveiben keletkezett. Kronologikusan tehát plasztikusan áll előttünk a drámafelfogás szemléletbeli másságában testet öltő korszakváltás. Az elemzés középpontjában a két kiemelt dráma viszonylatában elemzett motívum, a *fiatal színésznő* alakjának, dramatizált sorslehetőségeinek a rajza, jelentésváltozása állt, amely egyúttal megmutatta azt a határvonalat, amely a két korszakhoz tartozó drámaformációt elválasztja egymástól. Ennek az alakrajznak a kibontása során feltáruló dramaturgiai jellegzetességek kirajzolták azt a felfogásbeli másságot és poétikai eszköztárbeli elkülönbözést, amely voltaképpen a drámatörténet egymást követő periódusainak két eklatáns képviselője között húzódik.
- Hasonlóan a visszaköszönés és az átalakulás együttese figyelhető meg a *nemesi fészek* és a *szakadék* Csehov kisépikájában fontos szerepet játszó térelem-együttese kapcsán. A *nemesi fészek* Turgenyev által megteremtett irodalmi toposza és az udvarházi létezés képe rendkívül termékeny művészi képződménynek bizonyult, amely a későbbi orosz irodalomban is aktív párbeszédhelyzetet teremtett. A dolgozat keretében, a *Honi fészek* című elbeszélés interpretációjában követem nyomon, hogy Csehov hogyan járul hozzá ennek a művészi formációnak a továbbviteléhez és további produktivitást eredményező képe megalkotásához.
- Hasonlóan összekötő elem a *szenvedő, a létfeladás határán álló ember* motívuma Garsin és Csehov poétikája között. A Garsinra reflektáló az *Egy ismeretlen elbeszélése* című elbeszélés vizsgálata során egyrészt a Garsin-prózára kitekintéssel fogalmazom meg a társadalmi rosszal szembeszegülés témájának eltérő művészi módszerét; másrészt a Csehov-prózában azokat az irányokat is jelzem, amelyekben tovább szövődik a garsini hangra

reflektáló elbeszélés-téma: a „végső kérdések” tematizálását is jelentő, egzisztenciabölcseleti horizonton termékeny újraolvasást eredményező prózai és drámai művek csoportját; illetve a *lelkiség*, hangsúlyozottabban a *női lelkiség* témavonalát.

- A Csehov-szakirodalomban már rámutattak arra tényre, hogy Csehov művei a kor aktuális társadalmi vitáiba és kulturális problematikájába illeszkednek (V.B. Katajev, E. Polockaja, I.Ny. Szuhih, Szilárd L., M. Senderovich, P. Dolzsenkov, K. Smola stb.). A próza- és drámaszövegek sokféleképpen reflektálnak, teszik dialógus tárgyává, a szereplők közti konfliktus alapjává az egyes korkérdésekre (mint például a közösségi aktivitás /l. „kis dolgok” teóriája/, a női emancipáció, a sztoicizmus, az erőszak erkölcsi igazolhatósága vagy az orvosi etika kérdéseire) adott ellentétes válaszokat. A dolgozatban – egykori kandidátusi disszertációm témáját továbbépítve – kísérletet teszek arra, hogy a korabeli orosz szellemi életben jelen lévő filozófiai tanoknak – Kierkegaard és Nietzsche gondolatainak – a Csehov-művekben való „visszaköszönésével”, struktúraszervező jelentőségével foglalkozzam. Megállapítom, hogy a filozófia a korban aktuálisnak számító gondolatai az írónál éppúgy formai kísérletet – a kispika a cselekménybonyolítás módjával vagy a nyitott véggel is elért műfaji megújítását; vagy a klasszikus drámaszerkezettel leszámoló új típusú dráma megteremtését – inspiráló relevanciával bírtak, mint a modernizmus 20. század eleji képviselőinél.

A dolgozat második nagyobb egysége a 20–21. századi csehovi újraírások problematikájával foglalkozik. A kérdés elméleti behatárolásának az elvégzése után az egyes konkrét művek példáján a korábbiakban megkezdett irodalmi sor bővül olyan elemekkel, mint a *nagyfokú lelkiség* női megtestesülése; az ironia perspektívájából szemlélt, a társadalmi átalakulásban menedéket nyújtó (*udvar)ház / dácsa* vagy a menedék funkcióját immár betölteni képtelen, *lyukas tetővel borított ház / dácsa* motívuma. Ezt követően a Csehov-műveket megidéző egyes magyar líraszövegekben tér vissza a funkciótlanná váló, csak a múltra vonatkozással megrajzolt *ház* képe.

- A Csehov *Tündérke* és Kosztolányi Dezső *Erzsébet* című műveiben alkalmazott novellaépítési eljárás az ismétlődések automatizmusa és a változatlanság élményén túl, a több szempontú, sokszólamú próza alapelemeként funkcionál. A kispikai szövegek interpretációja, valamint a filológiai közelítésmód eredményeképpen megállapítható, hogy Csehov és Kosztolányi struktúraalkotó módszereinek hasonlóságában – a két alkotót érő hasonló filozófiai és esztétikai benyomásokon túl – a magyar író részéről az általa eszményinek tartott csehovi kispika eszközeinek tudatos (a magyar mellett német közvetítésen is alapuló) átvétele és a csehovi világkép elfogadása, az azzal való dialogikus kapcsolatteremtés szándéka is fontos szerepet játszik. A 20. században a *Tündérke* további újraírások elődszövegévé vált. Három jelentősebb művet (Galina Scserbakova: *Tündérke* [Душечка, 2008], Ljudmila Ulickaja: *Szonyecska* [Сонечка, 1992] és *Odaadó hívetek*, Surik [Искренне Ваш Шурик, 2003]) kiemelve a sorból utalok a Csehov-elbeszélés posztmodern kreatív recepciójára.

A posztmodern művek intertextuálisan összetett felépítése miatt nehéz szigorú keretekben gondolkodnunk a csehovi újraírások problematikájáról. Kutatói tapasztalatom szerint a posztmodern szövegek döntő többségében nem pusztán egy adott Csehov-szöveggel folytatott dialógusról van szó, hanem a szövegvilág különböző részei „mozdulnak meg” egy mű keretében, ami egyben azt is jelenti, hogy az intertextualitás különböző formái sok esetben együttesen vannak jelen az újraírásnak minősülő szövegben. Ahogyan *A pöszmétebokor* V.A. Pjecuh általi újraírásában is, ahol az a csehovi elbeszélésbeli eredőkkel rendelkező kérdés fogalmazódik újra, hogy képes-e a történelmi korok határán (az 1987–1990-es peresztrojka és az azt követő pár év időszakában) létező hős, az „új ember” betölteni a létezés archaikusnak számító keretét, vagyis fel tudja-e támasztani az udvarházi élet legnemesebb hagyományait és

képes-e ezeknek új értelmet adni? Pjecuh elbeszélését abban az irodalmi sorban – Csehov mellett Nareznij, Gogolt, Turgenyevet, Dosztojevszkijt és Venyegyikt Jerofejevet is beleértve e sorba – helyeztem el, amelyben a térbeli-fizikai keretek és az utazás, kalandozás metaforája segítségével az értelmes élet problematikája formálódik újra.

- A csehovi „modell” és annak 20. századi újraírása között sok jelentős érintkezési pont található a térvizonylatok speciális aspektusa szempontjából. Ha a hasonlónak minősülő, „visszaköszönő” elemek közti átváltás mikéntjét vesszük szemügyre, akkor egy olyan transzformációs folyamatra látunk rá, amelyben a Csehovnál is metafora funkcióval felruházott térbeli motívum mintegy „kiélesedik”, az abba eredetileg kódolt átvitt jelentés a Petruszovszkaja-féle fikcióban adekvátnak bizonyul, mi több, a fokozás eljárása során továbbépül. A *Három lány kében* című dráma interpretációja azokra az eljárás módokra fókuszált, amelyek segítségével a kortárs orosz irodalom egyik legkreatívabb írójének a darabja nem csupán lemásolja, nem csupán a 20. század második felének szociológiai viszonyai közé helyezi a csehovi szüzsét, hanem az emberi cselekvés a körülmények átalakításáért folytatott harcát láttatja, és sajátos művészi formában a közösségben otthonra találni vágyó egyén létlehetőségeit kutatja.
- A csehovi szövegek között intertextuális kapcsolatban álló kortárs szövegek körében speciális helyet foglal el a magyar lírában megfigyelhető *oroszsors* jelensége. A dolgozatban több aspektusban is körüljártam e jelenség orosz vonatkozásait. Meghatároztam az *oroszsorsnak* a magyar líra szerepvers formációja történetiségében elfoglalt helyét; és a verstípusban aktivizáló orosz irodalmi örökség tágabb körét. Vizsgáltam annak a kérdését, hogy milyen közös motívumok készítetik a nevezett kortárs alkotókat – Lászlóffy Csaba, Király László, Bogdán László, Kovács András Ferenc – az orosz irodalom, és azon belül is a csehovi poétika megidézésére, a Csehov-művekkel való interakció kiépítésére. Paradigmatikusnak találtam, hogy a fenti költők közös történelmi tapasztalata a Ceaușescu-éra traumatikus romániai történéseihez kötődik. A 60–70-es években induló erdélyi szerzők költői pályája a diktatúra mindennapi tapasztalatán túl a kisebbségi léthelyzetből eredő morális sérelmekkel is terhelt, és sok esetben – az *oroszsors* esetében szinte kivétel nélkül – éppen ebből az élményből teremt poézist. A helyzet különös pikantériája, hogy a szovjet-orosz ideológia által alapvetően meghatározott társadalmi berendezkedés, elnyomó hatalmi gépezet szülte elhallgattatási szándék ellenében mutatja fel az orosz kultúrát mint gazdag szellemi értéktartományt. E kulturális értéknek a hatalmi mechanizmushoz nincs köze, sőt áttételesen, a szenvedés, a tűrés, a diktatórikus viszonyokból fakadó fájdalom megélése és az ellehetetlenülés módozataiban éppúgy elszenvedője annak, miként a kisebbségi helyzetben élő magyar író. Ebben a tapasztalati mezőben azonosul tehát az író a megidézett orosz költő alakjával, akinek életművét a diktatórikus viszonyok közt születő, eleve feledésre ítélt művészetként fogja fel, önmagát pedig igen gyakran ennek az irodalmi örökségnek a *megmentőjeként, őrzőjeként, továbbírójaként* értelmezi.
- Az egymással is párbeszédre lépő oroszversekben az oroszos szüzsék és szereplők egyfajta szignálként kezdenek funkcionálni, amely egy bizonyos asszociációs körbe rendeli az ezekkel a „jelölökkel” élő költeményeket. Vagyis az oroszos maszk immár mint egyezményes jel – és az oroszos irodalmi alakok, szüzsék mint egyezményes jelsor – funkcionálnak, ami lehetővé teszi egy bizonyos légkör és gondolati rend felidézését. A részben egységes világérzékeléssel rendelkező költői körben a líraszövegek egymást megszólítják, a versek – ahogyan egy (Kovács András Ferenc kifejezésével) „baráti rondóban” szokás – a személyes dialógus folytatása vagy helyettesítőjeként is megjelennek, amit sok esetben az egymáshoz címzett paratextusok fednek fel, miként az ideológiai közösséget vállaló költészeti formák esetében ez általában megfigyelhető. A líraszövegek „jól olvashatósága” mindazonáltal – éppen egyedi variánsaikat figyelembe véve – egyúttal az „olvashatatlanság” kritériumának is eleget tesz, hiszen a külső valóság leképezésének a szándéka pusztán egyik komponense e

szövegvilágnak: a személyiség kifejezésének, a saját identitás kimunkálásának a vágya éppoly erőteljes meghatározó jegye a szerepvess speciális kortárs alakzatának, mint az adott szövegtörzset egy egységként kezelő önreferenciális jellege ezeknek a költeményeknek.

A disszertáció kronologikusan, műfajilag és az egyes nemzeti kultúrák szintjén is tág dimenziót fog át. E széles horizonton Csehov szövegei képviselik azt a középpontot, amelynek „hatósugarában” értelmezni kívántam az író művei által aktivizált irodalmi örökséget, valamint a csehovi életmű későbbi szövegek fénytörésében újraírt jelentésmezéjét. A koncentrikus körök centrumában lévő Csehov-szövegek mindazonáltal olyan struktúrát léptettek érvénybe, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy a munka összegzéseként, olyan motivikus példasorokra irányítsam a figyelmet, amely implicit benne rejlik az egyes műinterpretációkban, de kiemelésükkel az irodalmi sor, az irodalmi folyam jelensége még jobban szemléltethető.

IV. fejezet. A doktori témaköréből készült saját publikációk jegyzéke

Kötetben megjelent tanulmány

1. Regéczi Ildikó: Ekvivalenciák Csehov és Kosztolányi elbeszéléseiben. In: *„Szabad-ötletek...”: Szőke György tiszteletére barátaitól és tanítványaitól*. Szerk. Kabdebó Lóránt, Ruttkay Helga, Szabóné Huszárik Mária. Miskolc, Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szabó Lőrinc Kutatóhely, 2005. 494–505.
2. Regéczi Ildikó: Äquivalenzen in den Erzählungen von Tschchow und Kosztolányi und die deutsche Vermittlung. In: *Ethnographia et Folkloristica Carpathica 14/Collegium Hungaricum Füzetek/Hefte 2*. Hrsg. Róbert Keményfi. Debrecen – Bécs/Wien, Department of Ethnography University of Debrecen – Collegium Hungaricum Wien – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009. 52–69.
3. Regéczi Ildikó: Csehov-újraírások a kortárs irodalomban. Bevezetés. In: *Csehov-újraírások*. Szerk. Regéczi Ildikó. Debrecen, Didakt Kiadó, 2016. 7–16.
4. Regéczi Ildikó: Szerepjáték és önvallomás – Lászlóffy Csaba Csehov-intertextusai. In: *Csehov-újraírások*. Szerk. Regéczi Ildikó. Debrecen, Didakt Kiadó, 2016. 74–86.
5. Regéczi Ildikó: Szerepjáték és önvallomás. Lászlóffy Csaba Csehov-intertextusai. In: *Memóriapróba. Lászlóffy Csaba-émlékkönyv*. Szerk. Balázs Imre József és Korpa Tamás. Cluj-Napoca, Kriterion, 2018. 91–104. – *másodközlés*
6. Ильдикó Регеци: Значения «трёх аршинов земли» в рассказе А.П. Чехова «Крыжовник» и в адаптации текста у В. Пьецуха. In: *Творчество А.П. Чехова: природа, человек, общество: сборник материалов Международной научно-практической конференции*. Таганрог, сентябрь 2017 г. Редкол.: Е.В. Липовенко, М.Ч. Ларионова (отв. ред.), Л.А. Токмакова. Ростов н/Д: Foundation, 2018. 141–155.
7. Ильдикó Регеци: Трансформация образа дворянского гнезда И. С. Тургенева в рассказе А. П. Чехова «В родном углу». In: *И. С. Тургенев: текст и контекст*. Под редакцией А. А. Карпова и Н. С. Мовниной. Санкт-Петербург, Скрипториум, 2018. 295–305.

8. Ильдико Регеци: След классика в современной русской литературе. Чеховский интертекст у Вячеслава Пьецуха. In: *Настоящее и будущее русской литературы*. Kollektív monográfia. Főszerk. Goretity József, szerk. Regéczi Ildikó, Teleki Anna. Debrecen, Didakt, 2019. 175–181. – *másodközlés*
9. Ильдико Регеци: Мотив сострадания в поэтике В.М. Гаршина и А.П. Чехова: «Происшествие» Гаршина и «Рассказ неизвестного человека» Чехова. In: *Revitalizace hodnut: umění a literatura IV*. Editor Josef Dohnal. Brno, Ústav slavistiky FF MU, Česká asociace slavistů, Tribun EU, 2019. 693–704.
10. Ильдико Регеци: Отклик чеховской поэтики в творчестве А.И. Солженицына. In: *Александр Солженицын: взгляд из XXI века: Материалы международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения. Москва, 10–12 декабря 2018 г.* Сост. Л.И. Сараскина; Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, Правительство Москвы, Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН, Российская государственная библиотека, Дом русского зарубежья им. А. Солженицына. Москва, Русский путь, 2019. 395–405.
11. Regéczi Ildikó: Király László Csehov. Emlékek háza című költeménye az „oroszvers”-jelenség kontextusában. In: *Egyéni és kollektív identitások. Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában IX*. Szerk.: Szabó Tünde, Szili Sándor. Szombathely, Szláv Történelmi és Filológiai Társaság, 2019. 263–277.
12. Regéczi Ildikó: Zártság vs. nyitottság kérdése Csehov kis trilógiája kreatív recepciójában. In: *Nonum annum. Köszöntőkötet Hetényi Zsuzsa professzor tiszteletére*. Szerk. Gyöngyösi Mária, Józsa György Zoltán et al. Budapest, ELTE BTK Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2020. 382–390.
13. Regéczi Ildikó: A mozgásban lévő Csehov-mű. Bevezetés. In: *Kultúrák és médiumok párbeszéde. Anton Pavlovics Csehov*. Szerk. Regéczi Ildikó. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó – Didakt Kiadó, 2021. 7–17.
14. Регеци Ильдико: Поиск счастья на фоне экзистенциализма. Проблема подлинного существования человека (на материале прозы А. П. Чехова). In: *Феноменология счастья в русской литературе XVIII–XX вв.*: монография. Ред. С. В. Рудакова, А. В. Петров, В. В. Цуркан, Т. Б. Зайцева, И. Регеци, А. Молнар, О. А. Дудля, М. С. Жавнерович. Магнитогорск, Магнитогорский Дом печати, 2022. 255–280.
15. Регеци Ильдико: Счастье, которое все дальше и дальше. Комедия Л. С. Петрушевской «Три девушки в голубом» в свете драмы А. П. Чехова «Три сестры». In: *Феноменология счастья в русской литературе XVIII–XX вв.*: монография. Ред. С. В. Рудакова, А. В. Петров, В. В. Цуркан, Т. Б. Зайцева, И. Регеци, А. Молнар, О. А. Дудля, М. С. Жавнерович. Магнитогорск, Магнитогорский Дом печати, 2022. 387–402.
16. Регеци Ильдико: Трансильванские поэты группы «Форраш» (Forrás): «русский код» как один из факторов национальной и поколенческой самоидентификации. In: *Феномен поколений в русской и венгерской литературной практике XX–XXI веков*. Авторский коллектив /Szerzői munkacsoport/: А. В. Антошин (гл. 1), А. С. Ахмадуллина (гл. 18), ... И. Регеци (гл. 21). Ред. Ю.В. Матвеева, Д.В. Спиридонов. Екатеринбург – Санкт-Петербург, Изд-во Урал. ун-та, «Алтейя», 2022. 398–418.

Folyóiratban közölt tanulmány

17. Ильдикó Регеци: Эквиваленты в рассказах о женщинах Чехова и Костолани. *Studia Slavica Hung.*, 48(2003)/1-3, 245–259.
18. Regéczi Ildikó: A csehovi kisepika századeleji olvasata. *Szcenárium*, IV. évfolyam 2. szám (2016. február), 55–64.
19. Ильдикó Регеци: Поэзия Чабы Ласлофи в диалоге с русской литературой. *Slavica*, XLVI (2018), 85–93.
20. Ильдикó Регеци: Адаптации Чехова в современной венгерской литературе. *Studia Slavica Hung.*, 63/1 (2018), 117–126.
21. Ildikó Regéczi: Chekhovian Masks in the Postmodern Hungarian Poetry. *Inskrypcje. Półrocznik*, R. VII 2019, z. 1 (12), ISSN 2300-3243 pp. 95 – 107.
22. Regéczi Ildikó: A kortárs erdélyi magyar líra „oroszversei”. *Alföld*, 71.évf. 2020/9, 78–87.
23. Regéczi Ildikó: Чеховите герои в съвременната унгарска поезия. (прев. от руски Н. Няголова). *Любословие (Тема на броя компаративистиката)*, 2020. № 20, 175–186.
24. Ильдикó Регеци: Варианты образа молодой актрисы в драматургии А.Н. Островского и А.П. Чехова. *Slavica*, L(2021), 88–106.
25. Регеци И.: Трансформация пространственных метафор драмы А. П. Чехова «Три сестры» в комедии Л. С. Петрушевской «Три девушки в голубом». *Libri Magistri*, 2022. 1 (19), 182–200.

A dolgozatban közvetlenebbül nem szereplő, de annak tágabb tematikájába illő színpadi interpretációk történeti és elemző megközelítése:

Kötetben megjelent tanulmány

26. Ильдикó Регеци: Пьесы Чехова «Иванов» и «Вишневый сад» в интерпретации венгерских режиссеров. In: *Русистика и компаративистика. Научные труды по филологии*. Гл. ред. С.А. Васильев. Выпуск XII. Москва, МГПУ, Книгодел, 2018. 85–103.
27. Regéczi Ildikó: Формирование пространства в венгерских постановках 70-х годов пьесы Чехова «Чайка». In: *Чехов във визуалната и словесна култура на XX и XXI век*. Felelős szerk. (Отговорен редактор) Natalia Njagolova, Илдикó Регеци. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ Велико Търново, 2021. 196–207.
28. Regéczi Ildikó: Schilling Árpád *Siráj*-rendezése és a létfolyam fogalma. In: *Kultúrák és médiumok párbeszéde. Anton Pavlovics Csehov*. Szerk. Regéczi Ildikó. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó – Didakt Kiadó, 2021. 264–279.

29. Ильдико Регеци: Краткий обзор венгерских театральных интерпретаций «Чайки» А. П. Чехова. In: *Чеховские чтения в Ялте. Вып. 25: Чехов и время. Драматургия и театр: сб. научн. тр.* Под ред. О. О. Пернацкой. Ялта, Крымский литературно-художественный мемориальный музей-заповедник, 2021. 59–78.

Folyóiratban közölt tanulmány

30. Regéczi Ildikó: Csehov drámái a magyar színpadon – különös tekintettel az *Ivanov* és a *Cseresznyés kert* előadásaira. *Szcenárium*, VI. évf. 2. szám (2018. február), 31–44.
31. Ildikó Regéczi: Chekhov's Plays on the Hungarian Stage – With Special Regard to the Performances of *Ivanov* and *The Cherry Orchard*. *Szcenárium*, MITEM English, April 2018. 87–100.
32. Ильдико Регеци: Текст Чехова как текст жизни. «Антитеатральная» постановка «Чайки» венгерского режиссера Арпада Шиллинга. *Вопросы литературы*, 2021. №5, 88–109.